

MILE MAMIĆ (Zavod za jezik IFF, Zagreb)

NEKE SINTAKTIČKE CRTE HRVATSKIH USTAVNOPRAVNIH TEKSTOVA DRUGE POLOVICE 19. STOLJEĆA

Autor navodi sintaktičke značajke u jeziku hrvatskih ustavnopravnih tekstova druge polovice 19. stoljeća, uspoređuje ih s ondašnjom kodifikacijskom normom. Na mnogo mjesta osvrće se i na stanje u današnjem hrvatskom književnom jeziku.

Kao izvor građe za ovo istraživanje poslužila mi je knjiga Milana Smrekara »Ustavno zakonoslovje«, koja je objavljena u Zagrebu 1888. To je zapravo zbirka temeljnih hrvatskih ustavnih zakona koji su objavljeni u raznim glasilima od 1853. do 1887. Ti su tekstovi veoma zanimljivi s pravopisnoga, općejezičnog i terminološkog gledišta. Ovdje ćemo se ograničiti samo na neke njihove sintaktičke značajke. Kako je u to doba zagrebačka filološka škola bila u svojem punom usponu, slovnice njezinih predstavnika služile su tada kao svojevrсна kodifikacijska norma, koja je uvelike utjecala i na uporabnu normu. Stoga valja ustavnopravne tekstove usporediti s tom normom. Budući da Mažuranić nije uspio napisati svoju skladnju, a Babukićevo Stavkoslovje bilo je veoma šturo i bez većeg utjecaja na pisanu riječ, preostaju nam za usporedbu gotovo samo slovnice Adolfa Vebera Tkalčevića. Neke ćemo sintaktičke značajke promatrati i u odnosu na današnji hrvatski književni jezik, što nam se često samo po sebi nameće.

Ponekad je teško strogo razlučiti pojedine jezične razine. Tako je npr. određenost po sebi semantička kategorija, a ukoliko ona može biti morfološki izražena, utoliko je i morfološka. Da pridjev može imati određeni i neodređeni oblik, to se tiče morfologije, a da iza pokazne ili posvojne zamjenice mora stajati određeni oblik, to se tiče sintakse. Rekcija je sintaktička kategorija, dativ je morfološka kategorija, a svojstvo prijedloga *prema* da traži dativ, a isključuje sve druge izbore, sintaktički je važna činjenica. Ne ulazeći dublje u tu problematiku razgraničivanja i određivanja kriterija po kojima bi se je-

zična građa jasno razgraničila, ja sam ad hoc taj problem ovako riješio: uporabu određenog i neodređenog oblika pridjeva uključujem u sintaktičko razmatranje kao i Veber, sintaktičko-semantički aspekt nepromjenjivih riječi obrađujem također u ovom radu.

Sintaksa padeža

Genitiv

Slavenski genitiv

Veber slavenski genitiv obrađuje pod partitivnim premda postoji razlika među njima u današnjem hrvatskom književnom jeziku, a postojala je i prije. Iza zanijekanih prijelaznih glagola partitivni se genitiv ne može zamijeniti akuzativom, a slavenski može, i kad se glagol afirmira, partitivni genitiv ostaje, a slavenski se zamjenjuje akuzativom. Prema Veberovoj normi objekt svih zanijekanih prijelaznih glagola mora stajati u genitivu. Iznimka je samo »kad se jedna stvar metje proti drugoj« (tada može stajati i akuzativ) i kad infinitiv uz glagole nepotpuna značenja ima objekt. Za taj drugi slučaj Veber kaže: »Objekt infinitiva uz nepotpuna značenja glagolj može stajati u akuzativu.« To znači da je i tada bolje objekt staviti u genitiv. Zanimljivo je da o tome današnja norma ništa ne kaže.

Ustavnoopravni tekstovi uglavnom se slažu s Veberovom normom: neprimaju *nikakvih naputaka* UZ 69,* dok neplati *te globe* UZ 79, nije zaškao *dopusta* UZ 73, nemože više vlada povući *svoga predloga* UZ 81, nemožu vršiti *aktivnoga izbornoga prava* UZ 180, prima ili neprima *prigovor* UZ 78, nebi mogao zauzeti *predsjedničku stolicu* UZ 71.

Kada se radi o zamjenicama srednjega roda, onda je problem složeniji. Veber o tome ništa ne govori, što bi moglo značiti da i za zamjenice vrijedi isto što i za imenice. I u današnjem književnom jeziku to je problem.¹ Ustavnoopravni tekstovi i tu imaju genitiv: nije vlastan *toga* učiniti UZ 81.

Dijelni (partitivni) genitiv

Dijelni genitiv stoji iza nekih riječi koje takav genitiv traže. Većinom stoji s prijedlogom, a ponekad i bez njega: *nijedno od ovijuh* UZ 35, *jedno od sredstva* UZ 31, *svaki od ovih* UZ 75, *veći dio od troškova* UZ 9, *svako njih* UZ 36, *koji njih* UZ 41, *glede jednoga njih* UZ 92, *svaka njih* UZ 39.

* Kratica UZ = Ustavno zakonodjelstvo, knjiga iz koje je uzeta građa, a broj označuje stranicu u toj knjizi.

¹ »Neki poklonici narodnoga izraza prebacuju u genitiv i zamjenice srednjega roda, iako smo vidjeli da se to ni u 19. stoljeću nije činilo« — Jonke 1964, str. 126. Vidjeli smo da se to u 19. st. ipak jest činilo (samo je pitanje koliko), a norma je šutjela.

Zanimljivo je da supstativirani pridjevi iza partitivne riječi ne moraju stajati u genitivu pl. s prijedlogom *od*, nego stoje u nominativu sg.: ako *tko prisutan* izjavi UZ 82.

Genitiv uzroka

Veberova norma značenjski poistovjećuje prijedloge *radi* i *zbog*, tj. *radi* upućuje na *zbog*. U ustavnopravnim tekstovima prijedlog *zbog* javlja se rijetko, i to samo u uzročnom značenju, a *radi* dolazi češće u uzročnom nego u namjernom značenju: *radi zločina ili prekršaja* UZ 91, osudjen *radi zločina* UZ 69, *previšnje potvrde radi* UZ 129, sazva-smo *krunitbe Naše radi* UZ 62.

Osim prijedloga *radi* i *zbog* često se javlja i prijedlog *glede* koji ima uzročno, namjerno i još šire značenje: *glede onih*, koji stoje pod *stečajem* UZ 91, *glede crkvenoga zastupanja* UZ 129, da se *glede trgovačkih stvari* sklopi savez UZ 46.

Veberova norma dopušta i prijedlog *uslied* u uzročnom značenju, ali ističe da mu nije samo uzročno značenje, nego da može biti još i posljedično (pa čak i načinsko). Taj prijedlog ondašnja norma prihvaća s rezervom veleći da se javlja u novije vrijeme i da mu nije mjesto u čistom hrvatskom slogu, ali time što ističe da se značenjski ne može poistovjetiti s prijedlogom *zbog, radi*, otvara mu mjesto u književnom jeziku.

Genitiv vremena

Genitiv vremena veoma rijetko stoji bez prijedloga, a s prijedlogom se često javlja. Umjesto genitiva bez prijedloga najčešće se javlja akuzativ vremena bez prijedloga.

Ustavnopravni tekstovi veoma često prijedlog *iza* upotrebljavaju u vremenskom značenju: *iza priobćene dotične odluke* UZ 151, *iza konstituiranja* UZ 73, *iza odreknuća* UZ 80, *iza obavljena međusobnog obračunavanja* UZ 23. Taj je prijedlog u vremenskom značenju mnogo češći nego *poslije*. Vremenska uporaba toga prijedloga problem je i u današnjem hrvatskom jeziku.²

Genitiv objektni

Genitiv se objektni javlja dosta često: priredba *parnice* UZ 106 (: prirediti parnicu), pobiranje *poreza* UZ 154 (: pobirati porez), položenje *zakletve* UZ 61 (: položiti zakletvu), povedba *postupka* UZ 104 (: povedsti postupak). Zanimljivo je da se jedanput javlja i dativ objektni: začetnik *gunguli* UZ 79 (: začeti gungulu).

² K. Kosor, *Bilješke . . .*, Split 1979, str. 97—99.

Posvojni genitiv

Veberova norma točno propisuje kad mora stajati posvojni genitiv i kad se on mora zamijeniti posvojnim pridjevom. Veber ne spominje prijedložne konstrukcije tipa Nx + za + Ay u posvojnomo značenju, nego samo u značenju »čemu što služi ili za što je određeno«. Budući da on o toj konstrukciji ne govori gdje bi morao govoriti, može se pretpostaviti da ne ide u književni jezik ili da je Veber tacite dopušta; to je drugo vjerojatnije, jer Veber izričito odbija iz čistoga hrvatskog sloga neke konstrukcije koje su nastale pod stranim utjecajem.

Ustavopravni tekstovi uglavnom se drže Veberove norme: *odjelni predstojnik UZ 100, vladni odjel UZ 97, razpravni predmet UZ 105, zavodi vjeresijni UZ 97, ratni poslovi UZ 31, saborsko razdoblje UZ 75*. U onom slobodnom prostoru između jednoga i drugoga »môrâ« variraju obje mogućnosti, ali se ipak pokazuje jača težnja za adjektivizacijom posvojnog (ili bolje: odnosnog) genitiva.

Uporaba vremena

Perfekt

Prema Veberovoj normi perfekt s povratnom zamjenicom *se* nikad u 3. 1. sg. ne ispušta pomoćni glagol. Takvo je stanje i u našim tekstovima: o kom *se je* ponajprije *glasovalo UZ 82*, sad *se je* položaj bitno *promienio UZ 30*.

Indikativ : konjunktiv

Ondašnja norma razlikuje vremena »za izvěstnost« i vremena »za neizvěstnost«, tj. indikativ i konjunktiv (ili potencijal). Tako npr. prezent svršenoga glagola jedanput je prezent indikativa (po Veberu i Mažuraniću), a drugi put futur II. »za neizvěstnost« (zapravo prezent konjunktiva) po Mažuraniću ili futur potencijala po Veberu, a u oba slučaja oblik mu je isti, npr. *kupim*. Može se reći da se futur konjunktiva svršenih glagola nije razlikovao po obliku od prezenta indikativa. Međutim, nesvršeni glagoli imali su futur konjunktiva različiti i od prezenta i od futura indikativa. Prezent indikativa npr. od glagola *kupovati* bio je *kupujem*, futur I. indikativa *kupovat ću*, futur II. *bit ću kupovao*, a futur konjunktiva *budem kupovao* (Mažuranić, Veber) i *budem kupiti* (Mažuranić). Prema Mažuraniću svršeni su glagoli mogli imati konjunktiv futura *kupim* ili »ojačeno« *budem kupio*, *budem kupiti*, a prema Veberu samo *kupim*. Prema tome po Veberu bi obliku *budem kupovao* ili *budem kupovati* odgovarao svršeni oblik *kupim*, a po Mažuraniću obliku *budem kupovao* ili *budem kupovati* odgovarao bi svršeni oblik *kupim* ili *budem kupio* ili *budem kupiti*.

U ustavopravnim tekstovima, govoreći današnjom terminologijom, nije se futur II. morao zamjenjivati prezentom svršena glagola (kako

bi to po Veberu trebalo), nego je mogao ostati nepromijenjen (što Mažuranić dopušta). Evo zato primjera: ostaju njihovi zastupnici ... dok novosazvani sabor *nebude izabrao* nove zastupnike UZ 13.

Umjesto futura II. nesvršenih glagola ili prezenta svršenih glagola ponekad stoji futur I. nesvršenih glagola: ima se izručivati u ... zemaljsku ili municipalnu blagajnu, kamo *će* to *želiti* zakonodavstvo UZ 25.

U ustavnopravnim tekstovima našao sam na dva mjesta futur II. pojačan participom perfekta aktivnoga glagola *biti*: ako i *nebude nastao* bio rok UZ 22 i 26. Norma ne spominje takva pojačanja.

Particip pasivni

Često u tekstovima nalazimo particip pasivni gdje bismo u duhu hrvatskoga jezika očekivali glagolsku imenicu ili gdje bi se taj particip mogao potpuno ispustiti, a da se značenje ne promijeni. Evo nekoliko primjera u kojima se taj particip javlja: iza *priobćene* dotične odluke UZ 137, nakon *dovršene* razprave UZ 103, poslije *izvedene* spojitbe UZ 28. Takva sintagma s participom došla je vjerojatno pod stranim utjecajem (usp. npr. lat. ab urbe *condita* i post Christum *natum*, što na hrvatski prevodimo: od *osnutka* Rima i poslije Kristova *rođenja*, a ne: od *osnovanog* Rima i poslije Krista *rođenoga*). Glagolsku imenicu u takvu slučaju često nalazimo i u ustavnopravnim tekstovima: po *otvorenju* sabora UZ 73, nakon *navršenja* 24. godine dobe UZ 89, po *izteku* dotične koledarske godine UZ 56.

Infinitiv + je

Ta konstrukcija u značenju imperativa bila je dopuštena po Veberovoj normi, pa je nalazimo i u ustavnopravnim tekstovima: ne samo da je *želiti* UZ 53, tad mu je iz sredine svoje *izabrati* povjerenstvo UZ 103.

Uporaba veznika

Veberova norma kaže da se rečenice s veznikom *bez da* javljaju u iskvarenom načinu pisanja. To odbija kao germanizam i umjesto toga preporučuje veznik *da ne*. U ustavnopravnim tekstovima ipak nalazimo veznik *bez da*: *bez da* bi ... bile dužne UZ 12, *bez da* bi se u pres-tres uzeti mogli UZ 40, *bez da* bi razloge kakove za to naznačiti moralo UZ 42, *bez da* su primljeni u svezu občinsku UZ 148.

Korelativni veznik *u koliko, na koliko* javlja se u ustavnopravnim tekstovima i norma ga dopušta: *U koliko* se prema tomu ne preinačuju odnosne ustanove ... ostaju nadalje u svojoj krieposti UZ 58, da ako i *na koliko* dogovor o predmetih ... za rukom pošao nebi UZ 54. Ali se taj veznik ponekad javlja i umjesto veznika *ako*, što norma ne dopu-

šta. Ima mjesta iz kojih se jasno vidi da se veznik *ako* i *u koliko* / *na koliko* ne poistovjećuju : da *ako* i *na koliko* dogovor o predmetih... za rukom pošao nebi UZ 54.

Veber ubraja veznik *pošto* samo u vremenske veznike, a ne i u uzročne. Po toj dakle normi taj se veznik nije mogao upotrebljavati uzročno. U ustavnopravnim tekstovima taj se veznik upotrebljava većinom u vremenskom značenju, ali se nađe ponekad i u uzročnom: *Pošto* Ugarsku pored njezinoga ustavnoga položaja vezati nemogu takovi dugovi UZ 42, *Pošto* ipak navedeni... obziri traju još i u ovo vrieme UZ 25.

Često se umjesto veznika *pošto* u vremenskom značenju javlja veznik *iza kako*, koji norma ne dopušta: *iza kako* bude... postigla UZ 20, *Iza kako* je tu nagodbu... odobrilo UZ 24, *iza kako* ju je odobrilo UZ 28.

Veznik *za da* Veberova norma ne dopušta. Ipak ga nalazimo u tekstovima: *za da* su krepostne UZ 124, *za da* im se... podnese UZ 122, *za da* nadju dionika UZ 123. To je zapravo germanizam (um zu + infinitiv) i rijetko se javlja. Navedeni su primjeri iz 1853. godine (dakle prije Veberove Skladnje), a kasnije se više ne javljaju. Umjesto *za da* + prezent jedanput nalazimo *za* + infinitiv: *Za osvjedočit se*, da UZ 163. I taj se primjer javlja vrlo rano (1862. godine) i više se ne pojavljuje.

Prema Veberovoj normi veznik *budući da* mogao je stajati samo ako je uzročna rečenica u inverziji. U našem korpusu stoji taj veznik i bez *da*, i to redovito kad je rečenica invertirana: Toga radi, *budući* je od potrebe, da UZ 30, *Budući* se ipak svaka takova ustanova... proizvoditi dade, s toga će se UZ 32, *Budući* da je to povod i cilj... odluke, to... sledi UZ 34, *Budući da* odbornikom izabran biti može samo obćinar... to se UZ 157. U tekstovima se taj veznik javlja i kad rečenica nije u inverziji.

Rekcija

U rekciji se teško može naći neka razlika između naših tekstova i Veberove norme. *Budući da* je Veber rekciju obuhvatio samo djelomično, obrađujući uporabu padeža, teško se može uspoređivati rekcija našega korpusa s normom, ali usporedit ćemo slučajeve za koje možemo naći paralelu i u Vebera.

Pridjev *kriv* ima dopunu u genitivu na pitanje *čega?* Veber ima uz taj pridjev dopunu u dativu na pitanje *komu*, a ništa ne govori o genitivnoj dopuni. Tu se, izgleda, radi o nepotpunosti Veberova opisa, a ne o stvarnom odstupanju našega korpusa od Veberove norme. Veber samo govori o osobi kojoj je netko kriv, a ne govori o stvari zbog koje je kriv. Otuda to neslaganje.

Imenica *korist* ima dopunu u akuzativu s prijedlogom *po*: *korist po obćinu* UZ 152. Veber ima takvu rekciju uz pridjev *koristan*.

Glagoli *biti*, *ostati* i *postati* kao glagoli nepotpuna značenja imaju dopunu u instrumentalu. U tome se slaže naš korpus i Veber.

Glagol *odreći se* ima dvojaku rekciju: *odrekao se je vladanja* UZ 60, *odrekao se je od nasliedstva* UZ 64. Veber uz taj glagol ima samo prvu rekciju, *odreći se česa*.

Prema Veberu glagoli koji znače »upravljati« imaju dopunu u instrumentalu. Glagoli *razpolagati* i *rukovoditi* znače »upravljati«, ali se njihova rekcija u našem korpusu ne slaže s Veberovom. Glagol *razpolagati* ima dopunu koja odgovara na pitanje *s čim* i *o čem*, a glagol *rukovoditi* ima dopunu u akuzativu.

Glagol *služiti* ima trojaku rekciju: *služiti pokriću* troškova UZ 26, *na namirenje* troškova *služi* UZ 40, *služit će temeljem* UZ 56. Veber uz taj glagol navodi dopunu koja odgovara na pitanje *komu na što*.

Glagol *upravljati* u našem korpusu ima dopunu u instrumentalu; *svimi javnimi građevinami upravlja* UZ 109. Veber uz taj glagol navodi dvije rekcijske mogućnosti, instrumentalnu i akuzativnu. U našem korpusu uz imenicu *upravljanje* imamo dopunu u genitivu: *pri upravljanju svojine občinske* UZ 171 i u instrumentalu: *upravljanje s vanjskim poslovima* UZ 31, a rekcija *upravljanje čega* pretpostavlja rekciju *upravljati što*, tako da se i ovdje može reći da se naš korpus slaže s normom i da se služi objema mogućnostima koje mu norma dopušta.

Pridjev *vješt* ima dopunu u dativu: *pravu vještih* građana UZ 42. Veber ima dopunu uz taj pridjev još i u lokativu s prijedlogom *na*.

Glagol *zanimati se* u značenju »baviti se« ima dopunu u instrumentalu bez prijedloga, a Veber uz glagol *baviti se* ima dopunu u instrumentalu bez prijedloga i u genitivu s prijedlogom *oko*.

Zanimljivo je da rekcija uz imenicu *dokaz* ostaje jednaka i uz glagol *dokazati*: *dokazi o sposobnostih* UZ 200, *nisu dokazali o svojem usposobljenju* UZ 200.

Imenica *mržnja* ima dopunu u dativu s prijedlogom *proti*: *mržnju proti ustavu* UZ 56.

Imenica *obračunavanje* ima dopunu u lokativu s prijedlogom *o*: *obračunavanje o dohodcih* UZ 12.

Glagol *obznaniti* ima bližu dopunu u dativu, a dalju u akuzativu: *rezultat obznaniti Njegovom Veličanstvu* UZ 74.

Pridjev *pogibeljan* ima dopunu u dativu i u akuzativu s prijedlogom *za*: *pogibeljna javnoj sigurnosti* UZ 127, *pogibeljna za javni poredak* UZ 128.

Glagol *razlikovati se* ima dopunu koja odgovara na pitanje *na što*: *Obćinari se razlikuju na*: a) *pripadnike* UZ 147. Glagol *razlikovati se* ovdje znači »dijeliti se« pa mu je i rekcija jednaka kao tome glagolu.

Glagol *sastojati se* ima dopunu koja odgovara na pitanje *od čega*, *iz čega* i *u čem*: *sastoji se od jedanaest članova* UZ 74, *sastoji iz onih seniorata* UZ 135, *sastoji u slobodnom boravljenju* UZ 148.

Red riječi

Veber pridaje veliku važnost redu riječi. To se osobito vidi iz ove njegove tvrdnje: »Duh svakoga jezika čini ponajviše shodno poredanje rječih i izrekah, te slog, ako mu i jest sve ostalo priměřeno duhu dotičnoga jezika, postaje samo zato tuđjim, što mu je red pometen i drugčije udešen, nego što bi trebalo da bude prema duhu onoga jezika.«³ Nadalje ističe da to posebno vrijedi za hrvatski jezik. Stoga ćemo i mi tome posvetiti malo više pažnje.

Prema Veberu pridjev se može rastaviti od svoje imenice umetnutim dopunjom samo ako se taj dopunjak odnosi samo na nj, a ne i na imenicu. Inače se pridjev od svoje imenice ne smije rastaviti nekim umetkom. Ustavnoopravni tekstovi ne slažu se s Veberovom normom. Na mnogo mjesta nalazimo dopunjak između pridjeva i imenice: obćega *spoljašnjih diela* ministra UZ 31, gotova je za potrebite u tu svrhu *pridonašati se imajuće troškove* UZ 32, predadu svoje *ovlaštenje njihovo dokazujuće izprave* UZ 95, temeljni *kraljevine Ugarske i kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* zakon UZ 28. Takvo je umećanje osobito često između participa u atributivnoj službi i imenica na koju se odnose, ali ti su umeći redovito priložne oznake, pa se zato i nastavljaju neposredno iza participa jer se glagolnost participa osjećala: od unišavših *tećajem svakoga mjeseca* državnih prihoda UZ 40, preostala *pako iza pokrića potrebština nutarnje uprave* svota UZ 25, naznaku *prispjelih na sabor* podnesaka UZ 77.

Ako uz imenicu stoji više atributa jednaka doćetka, Veber propisuje da se neki metnu ispred imenice, a neki iza nje. To je po njemu zahtjev blagoglasja. Naši se tekstovi najćešće drže norme: *unutarnje* ustrojstvo *njezino* UZ 32, *zajednićke* uprave *financijalne* UZ 22, *unutarnje* uprave *zemaljske* UZ 97. Ponekad se od toga odstupa, ali je katkad to odstupanje i stilski motivirano kao u ovom primjeru: U duhu našega ustava i *ustavnih naših* zakona UZ 70.

Veberova norma zahtijeva da se prijedlog ne rastavlja od svoga padeža, tj. da se između prijedloga i padeža koji on zahtijeva ništa ne umeće. U tome se naši tekstovi slažu s normom.

Ako dolaze dva prijedloga ili više njih, onda se prema Veberu moraju rastaviti da ne dođu nikad dva prijedloga tik jedan iza drugoga. Naši se tekstovi i u tome strogo drže norme.

Atribut (pridjev i zamjenica) može stajati ispred imenice ili iza nje, već prema tomu što se želi istaknuti. Na prvo mjesto meće se ono što se želi istaknuti, ali ako atribut s imenicom dolazi na kraju rećenice, onda je on baš na drugom mjestu, tj. iza imenice može biti istaknut, kao u ovom primjeru: mogu se služiti i *jezikom hrvatskim* UZ 17.

Prema Veberu enklitićki oblici zamjenica i pomoćnih glagola stoje odmah iza subjekta, a ako su dva subjekta ili jedan subjekt s atribu-

³ A. Veber Tkalćević, *Slovnica hervatska*, Zagreb 1871, str. 195.

tom, oni stoje u sredini, tj. između dvaju subjekata ili između imenice i njezina atributa. U tom se naši tekstovi drže Veberove norme.

U normalnom redu riječi po Veberu bi subjekt morao biti na prvom, a predikat na drugom mjestu. U »umjetnom poredanju« meće se na prvo mjesto što je najvažnije, najistaknutije, na posljednje mjesto meće se što je manje važno, a na srednje što je najmanje važno. Prvo je mjesto dakle važnije od posljednjeg, a posljednje od srednjeg. Ako se predikat hoće istaknuti, meće se na prvo ili posljednje mjesto. U našim tekstovima često nalazimo predikat na posljednjem mjestu: koja osobni zatvor za sobom *vući bi mogla* UZ 41, odluka se uvijek samo u javnoj sjednici *donieti može* UZ 41, što će jih povjerenstva svake godine *riešavati imati* UZ 38, povjerenstva ova predhodnim kakovim naputkom *vezati slobodno nije* UZ 37. Možda se ovdje radi o njemačkom utjecaju. Teško je utvrditi koliko je predikat na kraju rečenice radi isticanja, a koliko je strani utjecaj (ili možda i kao stilistički neutralan izvorno naš, jer ga nalazimo i u narodnim govorima, a čest je i u usmenoj narodnoj književnosti). Ne smije se ispustiti iz vida ni to da takav položaj predikata može biti uvjetovan proznim ritmom, što ima veliku ulogu u njegovanoj hrvatskoj prozi. Svakako, važno je istaknuti činjenicu da su se naši pisci i slovničari uporno zalagali za čistoću hrvatskoga jezika i opirali se svakom stranom utjecaju, posebno njemačkom. Ta se borba za jezičnu čistoću najviše vodila na leksičkoj razini jer je i utjecaj na toj razini bio najčešći, najveći i najvidljiviji. On se svjesno uklanjao purizmom ili se supstituirao slavizmima, osobito bohemizmima, ali je ostavio jače tragove na ostalim razinama, u tvorbi, frazeologiji, sintaksi, semantici i sl.⁴ Stoga je veoma vjerojatno da je i u spomenutim primjerima predikat na kraju rečenice više utjecaj njemačke sintakse nego težnja za isticanjem predikata. To pogotovu vrijedi za zavisne rečenice. Mnogi su zakoni bili usporedo objavljavani na hrvatskom i njemačkom jeziku, pa je u njima i mogućnost njemačkog utjecaja bila veća.

Uporaba neodređenih zamjenica

Prema Veberovoj normi u zanijekanim rečenicama umjesto zamjenice *netko* i *nešto* stoji zamjenica *nitko*, *ništa* i *nikoji*. Ustavnoopravni tekstovi slažu se s tom normom, samo jedanput stoji *ikoji* u zanijekanoj rečenici, gdje bi moralo stajati *nikoji*: nemože se na *ikoji* način UZ 70.

Veberova norma ne poznaje ubacivanja prijedloga između prefiksalnog i osnovnog morfema neodređenih zamjenica. Naši se tekstovi i u tome potpuno slažu s normom: da se *u ničem* ne mienjaju UZ 142, ne može se na *ikoji* način UZ 70, *u nijednom* drugom slučaju UZ 106, nije vezan na *nikakova* pozitivna pravila UZ 106.

⁴ D. Brozović, Standardni jezik, Zagreb 1970, str. 96.

Pridjevi u pluralu umjesto u singularu

Veber u Skladnji na str. 74. kaže: »Ako se sam pridavnik proteže na više samostavnika zašutjenih, onda on stoji uvijek u jednobroju srednjega spola.« To ističe i na str. 15. Današnja gramatika ne navodi to pravilo, premda ono i danas vrijedi. Jasno je da Veber ne navodi to pravilo bez razloga. U našem drugom »materinskom« jeziku, u latinskom, stoji u takvu slučaju plural srednjega roda, te je razumljivo da su hrvatski bilingvi (koji su dobro znali latinski) prenosili tu pojavu i u hrvatski jezik. Tako i u našim tekstovima jedanput nalazimo množinu srednjega roda umjesto jednine: uglavio je *sliedeća* (umjesto *sliedeće*) UZ 30. U ilirsko doba to nije bila rijetkost, nego je naprotiv bilo tako često da bi se za ono doba moglo smatrati standardnim, pa spomenuti primjer može biti ostatak takva stanja, a ne mora biti izravn latinski utjecaj.

Kongruencija

Atribut se mora slagati sa svojom imenicom u rodu, u broju i u padežu. To je zahtijevala jezična norma zagrebačke filološke škole, a zahtijeva i današnja. Normalno je da se tome zahtjevu pokoravaju i tekstovi našega korpusa, i doista se pokoravaju. Samo sam jednom našao odstupanje od toga: *godišta* gospodnjega hiljadu osamsto i šestdeset *sedme* UZ 64. Tu se redni broj *sedmi* ne slaže s imenicom *godište*. Tu se je broj *sedmi* složio tako kao da stoji imenica *godina*.

Relativno povezivanje

U latinskom jeziku često stoji na početku rečenica relativna zamjenica umjesto pokazne ili lične da bi se jače istakla njezina povezanost s prethodnom rečenicom. To se zove relativno povezivanje. O tome Veber ništa ne govori, a u tekstovima nalazimo nekoliko puta takvu pojavu: ima svaka stranka pravo drugu pozvati, da se pitanje zajedničkim glasovanjem rieši; u *kom* slučaju (umjesto *u tom*) UZ 37, obećavajući... da ćemo sve, što je navedeno... obdržavati... Čega vjerodostojnosti i izviestnosti radi (umjesto *A* radi vjerodostojnosti i izviestnosti *toga*) UZ 64. To tzv. relativno povezivanje rečenica vjerojatno je došlo pod latinskim utjecajem. I danas ga možemo naći u nelektoriranim tekstovima naših klasičara.

ZAKLJUČAK

Jezik hrvatskih ustavnopravnih tekstova po svojim sintaktičkim značajkama uglavnom se slaže s normom i praksom slovničara zagrebačke filološke škole. Odstupanja su dosta rijetka. Ta su odstupanja češća

kad se radi o stranim utjecajima, u čemu je norma naravno stroža. Mnogi sintaktički problemi aktualni su i za današnji hrvatski književni jezik, premda se on po mnogim sintaktičkim rješenjima razlikuje od prakse hrvatskih ustavnopravnih tekstova i od norme zagrebačke filološke škole.

Zusammenfassung

EINIGE SYNTAKTISCHE ZÜGE DER KROATISCHEN
VERFASSUNGSTEXTE IN DER ZWEITEN HELFTE
DES 19. JAHRHUNDERTS

Der Autor stellt die syntaktischen Merkmale der kroatischen Sprache in den Verfassungstexten der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts fest und vergleicht sie mit der damaligen Kodifikationsnorm. An den vielen Stellen macht er auf den Zustand in der heutigen kroatischen Schriftsprache aufmerksam.